

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14567365>

TOPOGRAFO-GEODEZIK ISHLAB CHIQRISHDA ASOSIY FONDLAR VA AYLANMA FONDLARNING MODERNIZASIY QILISH

Xodjayeva Muhayyo Ulmasovna

Qarshi muhandislik iqtisodiyot inistituti assistent o'qituvchisi

muhayyoolmasovna@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada topografo-geodezik ishlab chiqarishda modernizasiyani nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va ma'naviy hayotimizda ham amalga oshirishimiz va ularni zamon talablaridan kelib chiqqan holda yangilashga erishishimiz lozim ekanligi hamda ulardan foydalanishni yaxshilash samaradorligini oshirish haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Topografo-geodezik, asosiy va aylanma fondlar (vositalar), modernizasiya, ishlab chiqarish, texnologik, xizmat ko'rsatish, nazorat, innovasiya, baholash, tahlil qilish.

Annotatsiya: В статье необходимо модернизировать топографо-геодезические производства не только в экономическом плане, но и в нашей общественной и духовной жизни, обновить их с учетом требований времени, улучшить их использование. идут разговоры о повышении эффективности.

Ключевые слова: Топографо-геодезические, основные и оборотные фонды (инструменты), модернизация, производство, технологические, сервисные, контрольные, инновации, оценка, анализ.

Abstract. The article discusses the need to modernize topographic and geodetic development not only in our economic, but also in our social and spiritual lives, and to achieve their renewal in line with the requirements of the times, as well as to improve the efficiency of their use.

Keywords: Topographical and geodetic, fixed and circulating assets (tools), modernization, development, technological, service, control, innovation, evaluation, analysis.

Kirish. Bizga ma'lumki asosiy fondlarsiz hozirgi zamon ishlab chiqarishini tashkil etish mumkin emas. Topografo-geodezik tashkilotlarida mavjud fondlar ikki katta guruhga bo'linadi. Bular asosiy va aylanma fondlardir. Ularga topografo-geodezik korxonalarida qatnashadigan barcha mehnat vositalari kiradi. Ular topografo-geodezik tashkilotlarining doimiy kapitalini tashkil etadi.

Biz avvalo asosiy va aylanma fondlar haqida tushunchaga ega bo'lib olishimiz zarur bo'ladi.

Demak: **Asosiy fondlar** – bu topografo-geodezik tashkilotlarda va xizmat ko'rsatishda bir va undan ortiq yil davomida qismlarga bo'lingan holda (amortizasiya shaklida) foydalaniladigan mol-mulking bir qismi bo'lib, o'z qiymatini mahsulot, ish va xizmatning tannarxiga aylantiradi. Qiymat (pul) shaklida asosiy mablag'lar fond (jamg'arma) nomida bo'ladi. Asosiy vositalarning topografo-geodezik tashkilotlardagi vazifasiga ko'ra, asosiy fondlar ishlab chiqaruvchi va noishlab chiqaruvchiga bo'linadilar. Asosiy fondlarning 65% dan ko'progi asosiy ishlab chikarish fondlariga to'g'ri keladi.

Aylanma fondlar deganda ishlab chiqarish davrida bir marta ishtirok etadigan va o'z qiymatini to'lig'icha tayyor mahsulot tannarxiga o'tkazuvchi moddiy-pul mablag'larining yig'indisi tushuniladi.

Asosiy fondlardan samarali foydalanish ularning samaradorligini oshirishga ta'sir qiluvchi intensiv va ekstensiv omillardan qanchalik tuluq foydalanilayotganligiga bog'liq. Asosiy fondlardan foydalanishning ekstensiv o'sishi bir tomonidan kalendar davrda uskunalardan foydalanish vaqtini oshirishni taqozo qilsa, ikkinchi tomondan uskunalarning umumiy qiymatida ishlayotgan uskunar hissasi oshirishni taqozo qiladi.

Texnika rivojlanishi va shu bilan bog'liq ravishda jarayonlarni intensivlashtirish chegaralanmagan. Shuning uchun asosiy fondlardan foydalanishni zamon talablaridan kelib chiqqan holda zamonaviylashtirish maqsadida modernizatsiya va diversifikatsiya qilish maqsadga muvofiqdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili va natijalar muhokamasi : Mamkatimizda iqtisodiy-ijtimoiy yuksalishlarni ifodalovchi ko'rsatkichlarga erishganligimizning muhim omillari bugungi kunda iqtisodiyotni modernizatsiya va diversifikatsiya qilishdan iborat bo'lib qoldi. Ammo shunga e'tirof etish kerakki, modernizatsiya va diversifikatsiya tushunchalar-ning mazmuni va ish turlari iqtisodiy adabiyotlarda to'liq ochib berilmagan. Bu esa olimlar va mutaxassislarining ushbu tushunchalarga e'tiborni qaratish zaruriyatini tug'dirmoqda.

Modernizatsiya deyilganda, ko'p qirrali iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy hayotni zamon talablaridan kelib chiqqan holda zamonaviylashtirish maqsadida yangilashga erishish tushuniladi.

Ushbu ta'rifning nazariy asosi bo'yicha quyidagilarni keltirish mumkin.

Birinchidan, modernizasiya deyilganda, ko'p qirrali iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy hayotni qamrab olish lozimligi uqtirilmoqda. Chunki, hayotimizning bir sohasi yangilanib, ikkinchi bir sohasi eskicha qoladigan bo'lsa, unda iqtisodiy o'sishga yoki ma'naviy yuksalishga erishib bo'lmaydi.

Ikkinchidan, zamon talabidan kelib chiqqan holda zamonaviylash-tirish maqsadida yangilashga erishish tushuniladi, deyilgan. Haqiqatan zamon jadallik bilan rivojlanish bosqichida. Makon esa mos ravishda shid-dat bilan o'zgarmoqda. Bunday sharoitda hayotimizning barcha jabhalarini zamon talablaridan kelib chiqqan holda zamonaviylashtirish maqsadida yangilashga erishish lozim bo'ladi.

Shu sababli topografo-geodezik ishlab chiqarishda asosiy fondlarni modernizasiya qilish eng dolzarb masalalardan hisoblanadi.

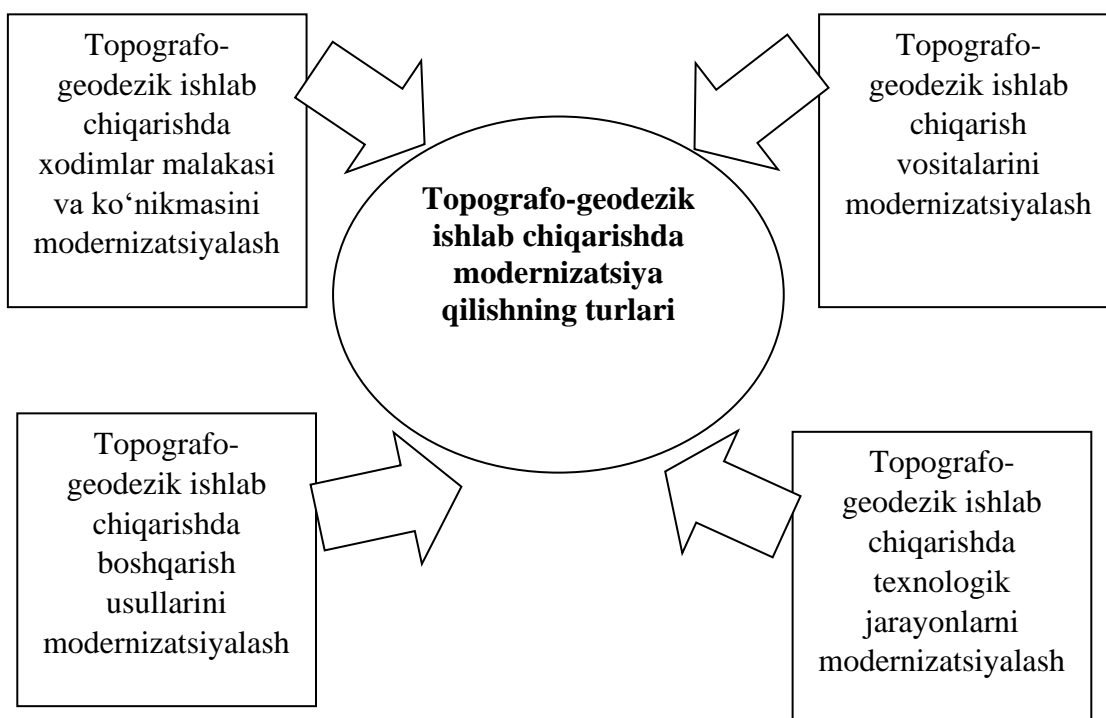
Aks holda oldimizga qo'ygan yuksak maqsadlarga erishish, tenglar ichida teng bo'lib jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallashimiz, mam-lakatimizning raqobatbardoshligini ta'minlashimiz murakkablashib qoladi.

Topografo-geodezik ishlab chiqarishda modernizasiyani nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va ma'naviy hayotimizda ham amalga oshirishimiz va ularni zamon talablaridan kelib chiqqan holda yangilashga erishishimiz lozim ekan.

Topografo-geodezik ishlab chiqarishda modernizasiyani ularni ham iqtisodiyotga mos tarzda zamon talabidan kelib chiqqan holda yangilashga erishishimiz darkor.

Topografo-geodezik ishlab chiqarishda modernizasiya qilishning 4 ta turi mavjud.

Ushbu turlarning bir-biri bilan bog'liqligini quyidagi chizmada ko'rib chiqamiz.

Topografo-geodezik ishlab chiqarishda modernizasiyalashning muhim jihatlaridan yana biri, texnikalarni yangilash va uni zamonaviylashtirish evaziga iqtisodiy jarayonlarni takomillashtirib boradi. Bu esa o'z navbatida qo'l mehnatini qisqartirib, buyumlashgan mehnatning hissasini oshiradi. Mazkur holat birinchidan, xodimlarning yangi texnikalarni boshqaradigan malakani egallashni taqoza qilsa, ikkinchidan, bo'shab qolgan xodimlar uchun yangi-yangi ish o'rinlarini yaratish zaruriyatini ham tug'diradi Topografo-geodezik ishlab chiqarishda boshqaruv usullarini modernizasiyalash ham zamon talabiga mos bo'lishi kerak. Ilg'or texnika va texnologilar bilan ishlaydigan xodimlarni eski boshqaruv usullari bilan boshqarib bo'lmaydi.

Hozirgi paytda topografo-geodezik ishlab chiqarishda xodimlar malakasi va ko'nikmasini modernizasiyalash ham muhim ahamiyatga ega. Chunki barcha ishlarning boshida xodimlar turadi. Barcha jarayonlarni takomillashtiradigan ham xodimlarning o'zlari. Ammo bu ilg'or texnika va texnologiyalar hozirgi vaqtda xorijdan keltirilayotganligi tufayli ularni ishlatadiganlar ham xodimlar bo'lishi kerak. Bu esa o'z navbatida xodimlarning ham malakasini zamon talabiga mos holda takomillashtirishni talab etadi. Bunda ular malakasini modernizasiyalash orqali erishiladi. Shu tufayli xodimlar malakasi va ko'nikmasini modernizasiyalash tushunchasining ham ta'rifini ishlab chiqishni taqoza etadi. Ushbu masala bizning fikrimizcha quyidagicha yondoshish maqsadga muvofiqdir.

Topografo-geodezik ishlab chiqarishda xodimlar malakasi va ko'nikmasini modernizasiyalash deganda-xodimlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash evaziga zamonaviy usullarda boshqarish, texnika va texnologiyalarni ishlatishga qodir xodimlarni yangidan shakllantirish tushuniladi.

Iqtisodiy tahlilda topografo-geodezik tashkilotlarni modernizasiya tadbirlarining amalga oshirilishini baholash va tahlil qilish lozim bo'ladi. Buning uchun quyidagi ko'rsatkichlardan foydalanishni tavsiya qilamiz:

1. topografo-geodezik tashkilotlarida modernizasiyalash darajasi (Md);
2. topografo-geodezik tashkilotlarida ishlab chiqarish vositalarini modernizasiya qilish darajasi (Ichm);
3. topografo-geodezik tashkilotlarida texnologik jarayonlarni modernizasiya qilish darajasi (Tm);
4. topografo-geodezik tashkilotlarida iqtisodiyotni boshqarish usullarini modernizasiya qilish darajasi (Bm);
5. topografo-geodezik tashkilotlarida xodimlar malakasi va ko'nikmasini modernizasiya qilish darajasi (Xmm).

Tahlil jarayonida ushbu ko'rsatkichlarni aniqlash va korxonalarining aniq ma'lumotlari asosida tahlil qilish lozim bo'ladi. Ushbu ko'rsatkichlarni topografik-

geodezik korxonalarida ham qo‘llash mumkin. Ushbu ko‘rsatkichlarning aniqlanish usullari quyidagi jadvalda keltirilgan.

Topografik-geodezik korxonalarida modernizasiyalash jarayonini baholash va tahlil qilishda qo‘llaniladigan ko‘rsatkichlar va aniqlash yo‘llari

№	Ko‘rsatkichlar	Aniqlanish yo‘llari
1	Topografo-geodezik tashkilotlarida modernizasiyalash darajasi (Md)	Md=(Ichm+Tm+Bm+Xmm)/Barcha jarayonlar Bunda: Ichm - topografo-geodezik tashkilotlarida ishlab chiqarish vositalarini modernizasiya qilish darajasi; Tm -topografo-geodezik tashkilotlarida texnologik jarayonlarni modernizasiyalash; Bm -topografo-geodezik tashkilotlarida boshqaruv jarayonlarini modernizasiyalash; Xmm -topografo-geodezik tashkilotlarida xodimlar malakasini modernizasiyalash.
2	Topografo-geodezik tashkilotlarida ishlab chiqarish vositalarini modernizasiya qilish darajasi (Ichm)	Ichm=Mqich/ICH jarayonlari Bunda: Mqich -modernizasiya qilingan ishlab chiqarish jarayonlari
3	Topografo-geodezik tashkilotlarida texnologik jarayonlarni modernizasiya qilish darajasi (Tm)	Tm=Mqtj/Btj Mqtj -modernizasiya qilingan texnologik jarayonlar Btj -Barcha texnologik jarayonlar
4	Topografo-geodezik tashkilotlarida iqtisodiyotni boshqarish usullarini modernizasiya qilish darajasi (Bm)	Bm=Mqbu/Bbu Mqbu -modernizasiya qilingan boshqarish usullarini Bbu -barcha boshqarish usullari
5	Topografo-geodezik tashkilotlarida xodimlar malakasi va ko‘nikmasini modernizasiya qilish darajasi (Xmm)	Xmm=Mox/Bx Mox -malakasini oshirgan xodimlar soni Bx -barcha xodimlar soni

Ularning barchasini topografik-geodezik tashkilotlar faoliyatini baholashda boshqa sohalarida ham bemalol qo‘llash mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi: Ushbu mavzuni o‘rganish jarayonida muallif mamlakatimizda geodeziya kartografiya sohalarida ishlab chiqarish jarayonlari iqtisodiyoti bilan bog‘liq bo‘lgan geodezik, kartografik ishlarini tashkil etish, boshqarish, rejalashtirish va boshqa iqtisodiy maslalarining xususiyatlari, topografo-geodezik korxonalarida innovatsion texnologiya-larning imkoniyatlaridan to‘la foydalanish hamda innovatsion-investisiya-larni amaliyotga keng jalb etish orqali

iqtisodiy samaradorlikka erishish mumkin. muallif o‘z tajribalari bilan qiyosiy tahlil o‘tkazish orqali tegishli yo‘nalishlarda xulosa, taklif va tavsiyalar berilgan.

Xulosa va takliflar: Ko‘rinib turibdiki, modernizasiya jarayoni shu jumladan topografik-geodezik sohasida ham uni amalga oshirish keng ko‘lamli jarayon ekan. Bizning ushbu tavsiyalarimiz va qarashlarimiz modernizasiya masalasi bo‘yicha nazariy qarashlarni boyitadi va amaliy jihatdan juda ko‘p jarayonlarga aniqlik kiritadi.

Topografo-geodezik ishlab chiqarishda ko‘rinib turibdiki modernizasiya jarayoni shu jumladan topografik-geodezik sohasida ham uni amalga oshirish keng ko‘lamli jarayon ekan. Bizning ushbu tavsiyalarimiz va qarashlarimiz modernizasiya masalasi bo‘yicha nazariy qarashlarni boyitadi va amaliy jihatdan juda ko‘p jarayonlarga aniqlik kiritadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xodjayev I.V., Tog‘ayeva D.U. Geodezik, kartografik va kadastr ishlab chiqarishni rejalashtirish, tashkil qilish, boshqarish va uning iqtisodiyoti T-2013
2. Pardayev M.Q., Mamasoatov T.X., Pardayev O.M. Modernizatsiya, diversifikatsiya va innovatsiya-iqtisodiy o‘shining muhim omillari, Monografiya- T.: "Navro‘z", 2014, 38 bet.
3. Ergashev R.X., Tursunov I.E., Ravshanov A.D., Qurbonov A.B. Innovatsion iqtisodiyot. Darslik. – T.: Voris-nashriyot, 2020, 464 bet
4. Ergashev R.X. Innovatsion iqtisodiyot. Darslik. – T.: Moliya iqtisod, 2019, 398 bet.
5. Яркин Т.В. «Экономика отрасли» Санкт-Петербург 2005 г.
6. Яркина Т.В. «Основы экономики предприятия» Санкт-Петербург 2012 г.
7. Ravshanov A.D Geodeziya va kartografiyada ishlab chiqarishni rejalashtirish, tashkil qilish, boshqarish va uning iqtisodiyoti - (darslik),- 2024. -341 b.

Internet saytlari

1. www.Ziyonet.uz O‘zbekiston Respublikasi ta’lim portali
2. www.natlib.uz -Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi
3. www.Krugosvet.ru -Универсальная научно-популярная энциклопедия
4. www.geostart.ru
5. www.geokniga.org
6. www.Stat.uz -O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligining rasmiy sayti
7. www.Lex.uz - O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.